

ձեւ Ղազարիները: Գրողը տանի գամէնքն ալ, Ենթադրէ որ նոյն իսկ Խմբիներեցքի վրայ վստահ էին. մասնաւանդ զիստապետը անոր հետ չեմ գիտեր ինչպիսի բանակցութիւն մը սկսեր էր:

Սըշեպուցքի հառաչեց միայն: Պարապաշ, միշտ աւելի ուժով խորզալով, ընդ մէջ կը մրմնար.

— Տէր, Տէր, դուն ազատէ զմեզ:

— Երբ մտապիւր ես մեկնելու, — հարցուց զրօշակակիրը Սըշեպուցքի:

— Տարակոյս չկայ որ Զափլինսքիին պէտք եմ սպասել, անշուշտ մենամարտիլ պիտի ուզէ:

— Է՛հ, Թո՛ղ. զինքը չես ճանչնար: Եթէ չգիտնար որ Վիսնիովիեցքիի գրօշին տակ կը գինիտուրիս, իրեն տեղը մասնաւանդ իրեն ներէն մէկը կը զրկէր. Սափայն իշխանին հետ խաղալ չըլլար:

— Անոր լուր կ'ուզարկեմ թէ պատրաստ եմ երբ կ'ուզէ, և երկու կամ երեք օրէն կը մեկնիմ: Անոր դարաններէն ալ վախ չունիմ:

Ան ըսելով Սըշեպուցքի բարեւեց և դուրս ելաւ:

Հրապարակին վրայ վառուղ բոցերը կարմիր լոյս մը տարածեր էին քաղաքին վրայ. կարծես ամբողջ Զիկրին հրդեհէի մը ճարակ եղած էր: Խառնաձայն աղմուկը երթալով կը բարձրանար. մէկ կողմը՝ հովիւները առնապատ դաշտին տխուր երգերը կ'երգէին. աւելի անդին՝ վայրենի Զաբորոժնիքու խումբ մը՝ կրակին չորս կողմը կը պարէր, զլիարկները օդին մէջ նետելով, հրացաններ պարպելով և օդի խմելով: Մերթ ընդ մերթ վեճ մը, կռիւ մը կը փրթէր, զոր ծերադպիք կը խաղաղցնէին: Սըշեպուցքի բռնադատուեցաւ հրրմակեցելով իրեն ճամբայ բանուլ. ապմուկը և աղաղակները լսելով՝ վայրկեան մը համարեցաւ թէ արդէն սկսեր է յեղափոխութիւն: Կարծեց թէ սպառնալից ակնարկներու և նախատանաց նշանակ եղեր է: Ահանջին մէջ կը հնչէին միշտ Պարապաշի խօսքերը. « Տէր, Տէր, դուն ազատէ զմեզ »:

Եւ հովիւները աւելի բարձր կ'երգէին, և Զարբորոժները հրացանի հարուածներ կը պարպէին, և օդին գետի պէս կը վազէր:

Սըշեպուցքի ընտանաւ դնաց. հեռուէն կը հասնէին ականջին հրացանի ձայնները և ամբողջին աղաղակները:

Թրգմ. Հ. Ա. ԳՈՆՏԱՔՅԱՆ

ՐՆՏԱՆԵԿԱՆ ՅԱՐԿ

(ՏԱՍՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ԴԵՊԵՐՏԸ)

1896—1908

Առ Մ. Գ.

Կէսօրուան ամենէն հրատապ ժամն էր. արեւը սափայն քողարկուած՝ այնպիսի նուազկոտ գոյն մը առած, որ կարծես խաղաղ լուսնակայ մը կը շողէր՝ գալարաւէտ բարձրութեանց վրայ, որոց անկիւններէն կը յայտնուէր իգմիտի ծոցը, ծիծաղկոտ և մոգական, ինչպէս պատմութեան երջանիկ էջ մը:

Այդ պահուն էր, երբ գիւղացի մը, յիսնամեայ, բայց ծերունիի վսեմ երեւոյթով և ալեծածան մտաւորով, մազոտ կուրծք բաց և աչքերը կապոյտ՝ կարծես իր երկնքէն գողցած, կողով մը կ'անակնին վրայ՝ կ'անցնէր լեռնային անձուկ ճանապարհէ մը՝ արեւելեան երգ մը մրմնջելով:

Զախ թեւին վրայ բազմած էր նկարչական ցնցոտիի մը մէջ հոռամայ տղայ մը՝ որ լաւագոյն զգեստի մը մէջ հրեշտակ մը պիտի թուէր: Իջնուրէն՝ փողերի բժշկի ցուցնելու կը տանէր. վսեմ զի իր Մ..... գիւղին մէջ միշտ բացակայ եղած էին երկու ամենակարեւոր մարդիկը. բժիշկը և վարժապետը: Եւ երգելով զիցազնի մը քաջութիւնը կը ներթողէր. և արձագանդը, որ կ'ընկերէր իրեն՝ ներպաշնակութիւն մը կու տար: Երբեք կը լռէր, և որդոյն դառնալով, — իրբեւ թէ բան մը հասկնար ան —, խաղաղաւորութեամբ մը կ'ընէր. « Խաչիկ, բո պապ է քաջ Աւագը՝ որուն զիցազնութիւնները կը պատմեմ »: Յետոյ, նորէն կը սկսէր լեռներուն պատմել Աւագին գործերը:

Այդ մարդը թորոս՝ բնութեան կոյս որ-
պին էր. լեռներու խոռոչներուն մէջ ծնած և
զազաններու հետ ապրած: Նա զաժան աշ-
խատանքով մը իր ընտանիքը կ'ապրեցներ.
բայց երջանիկ կը զգար ինքզինքը. որով-
հետեւ լեռնցիի մը համար աշխատանքը մե-
ծագոյն վայելքն է, մանաւանդ երբ զուարթ
եղանակ մը կ'ընկերէ անոր: Սակայն այդ
երգը այս անգամ իրեն դարան մը պիտի
լարէր . . .

Երբ թորոս յիտ կանաչներով ծածկուած
աղբիւրի մը ջուլէն կ'անցնէր՝ երեք Ելիշաի-
ներ ուշադրութեամբ մտիկ ըրին անոր եր-
գին. և երբ բան մը չհասկցան՝

— Աճմէտ, ըսաւ մին, լազ մը պիտի
ըլլայ. մեզի ալ քիչ մը ստակ կը պակսէր.
հրացանս ուղղեմ:

— Չէ՛, խեղճ ես. չմտ տեսներ հաւ-
կիթի կողովը կոնակին վրայ. գործերնիւս
ինչ է. հոս սպասենք, մինչեւ որ Պ... գիւ-
ղէն դառնայ. հաւկիթներուն ստակն ալ գրի-
պանին կը մտնէ: Յետոյ, եթէ ոչ մարդուն՝
գոնէ հաւկիթներուն խնայենք:

— Իրաւունք ունի Հիւսէյինը, մրմոց
երրորդը. լաւ է որ հոս սպասենք և զար-
ձին սպաննենք զինքը:

Դեռ կը շարունակէր թորոս իր նայն եր-
գը՝ զոր կրկնելէ չէր ձանձրանար: Մինչեւ
որ Պ... գիւղը չհասաւ՝ նա ձայնը չկտրեց.
և յետոյ Պ... գիւղին մէջ փոխանակ Աւա-
զին՝ սկսաւ իր հաւկիթները երգել՝ աժան
գնով:

Գիւղի շուկային մէջ, ուր հայ գիւղացի-
ները կէս հայերէնով մը զաշախն պատու-
ները և իրմիտի ծոցին ձկները կը թուար-
կէին՝ թորոսն ալ իր հաւկիթները կը գո-
վասանէր լեռնական ձայնով ու շնչաով:

Կողովը դատարկելէն վերջ բոժիշկին քնաց,
անկից քանի մը սովորական պատուէրներ
առնելու համար. յետոյ կնոջը և որդիքնե-
րան խոյրած իրեղէնները և ուտելիքները
առնելով՝ հաց ու ձիթապտուղ գնեց և ուտելով
ճամբայ ընկաւ, արեւմուտքին հետ տուն հաս-
նելու համար: Բաւական հետաքցած էր, հեւ-
հեւալով, գանգաղ քայլափոխելով՝ նա կարեց
վերելք օձապաղոյտ ճանապարհը, և յետոյ

չեղեցաւ մայր ճանապարհէն, վասն զի հա-
սած էր այն աղբիւրին՝ ուսկից զով ջուր կը
բղխէր և միակ աղբիւրն էր այդ լեռնային
ճանապարհին վրայ. և կակուղ հացին պէտք
էր այդ զով ջուրը: Թորոս, փաքիկըր կա-
կուղ խաւին վրայ նստեցնելէ վերջ, մօտե-
ցաւ աղբիւրին: Քիչ մը անդին՝

— Հիւսէյին, որը մեր գիմաց կու գայ,
փոփոսց Աճմէտ, և ատրճանակը ծերունիին
մազոտ կուրծքին ուղղեց:

Հարուածը զփախտաբար վրիպած չէր.
յազմանցամ թորոսը ուժգին զէպ ի վեր
ցնցուեցաւ, բազուկները պաղաւտանքի ձեւով
դէպ ի երկինք կարկառեց. բազկի բուռն
լզաձգութեան պահուն՝ կողովը օդոյ մէջ
նետառած՝ սկսաւ բլուրէն վար գլորիլ. վի-
րաւորուածը օդոյ մէջ երկրաց քանի մը
բուպէ, և յետոյ գետին փուռեցաւ ժայռին
զարնուելով. երկու կարմիր աղբիւրներ յոր-
պահոս կը բղխէին ժայռէն և իր կուրծքէն:

Այդ աղբիւրին հանգիպակաց բլուրի մը
կողքին ընկողմանած էր Պ... գիւղացի այ-
գեպան մը՝ Նիկոյ անունով. որ ատրճանակի
ձայնը լսելով՝ վազեց զէպ ի այն կէտը՝ ուր
կանաչներէն բարձրացող նուրբ ծուխ մը,
լալկան հառաչներ և մօտիկան մը ճիչը՝ ե-
ղանի մը իրագործումը կը մատնէին: Կիր-
ճիները թորոսը կողպատած փախած էին՝
երբ Նիկոսն արդէն հրացանը պարպած էր
իրենց գիմաց:

Այգեպանը, շանթահարուած՝ տեսաւ ծե-
րունի մը որ կը տապալակէր իր արեան մէջ՝
հոգեմարքի ամենէն ահաւոր տագնապներով:
Թորոս ձեռքերը երկնցուց՝ օգնութիւն ու-
զելով իրեն գիմող անձէն, բայց երբ ան
մօտեցած էր՝ գետին ընկան թոյլ բազուկ-
ները. վերջին ճիգ մ'ըրաւ ան և խոշոր աշ-
քերը բանալով՝ բռաւ. « Հոն... Խաչիկը...
բեզ ... կը յանձ ... » և աչքերը գոցեց.
բուռն ցնցումներէ վերջ՝ յանկարծ անշարժ
մնաց:

Թորոսը մեռած էր:

— Մի՛ է այս Խաչիկը, ըսաւ ինքն իրեն
Նիկոսն: Երբ թուփերուն մէջ լացող մանուկ
մը նշմարեց՝ անապարեց զայն գրկելու,
մեռնող ծերունիին պատուէրը կրկնելով. յե-

տոյ թաղեց ոսկանեալը իր և փոքրիկին ան-
գլխաակից արցունքներով:

Նիկոն վճռեց իր տունը տանիլ խաչիկը,
մեծցնել զայն իրբեւ իր որդին, ուսում, ար-
հեստ սովորեցնել և երջանիկ ընել զանիկա:

* * *

Այդ ժամանակ 27 տարեկան երիտասարդ
մ'էր Նիկոն. զեռ նոր կարգուած: Սեպտեմ-
բեր ամսոյն մէջ որդեգիր ըրաւ խաչիկը. այս
այն ամիսն է երբ խաղողները կարմիր—կար-
միր կը փայլէին այգիներուն մէջ կամ սաթի
նման կը դիւթէին և իրենց կը քաշեն աղաք-
ները: Պ... գիւղի այգիներուն մի մասին
պահապան դրուած էր Նիկոն. և յերաւի այդ
գործին սրբան յարմար էր: Սեւ աչքեր կար-
միր երեսներուն վրայ և ածուխի պէս սեւ
յօնքերու տակ. շէկ պիտի, որոնք մինչեւ
ականջները կը հասնէին, վրան գեղպեկի
տարածք մը. կը լուսալէ՛ս՝ այնպիսի կերպա-
րանք մը, քայլուածք մը և նայուածք մ'ու-
նէր՝ որուն շուքէն իսկ կը վախնային տղաքը:
Նիկոյ՝ տարիներէ վերջ, երբ ալ սեւ յօն-
քերու մէջ սկսան սպիտակ մազեր երեւնալ,
ուրիշ գործ մը ձեռք առաւ. նա մանր մունդ
ուռեւիքներ և գործածելի իրեղէններ գնելով՝
կը տանէր զանոնք վաճառելու երկու ժամ
հետո գանուող կիրճիներու գլուղը. և այն-
քան կը շահէր՝ որ իր ընտանիքը կրնար բա-
րեկեցիկներուն թուոյն մէջ համարել տալ:

1896 թուականին Նիկոյ արդէն չորս
աղայոց հայր եղած էր. անդրանիկը զեռ
«հայրիկ» չըսած՝ վախճանած էր. կը փնային
երկու պատանիներ՝ կարապետ և Պօղոսիկ և
փոքրիկ աղջիկ մը՝ Նուարդ:

Խաչիկը՝ որ հիմալ գրեթէ քսան տարե-
կան երիտասարդ մ'եղած էր, գպրոցական
շրջանը լիցնելէն ետք՝ արհեստ մը ձեռք
առաւ, և իր մեծ յաջողակութեամբ Նիկոյին
ընտանիքին թիկունք մ'եղաւ: Կարապետը
ու Պօղոսիկ միշտ եղբայր կը ճանչնային
զինքը:

1896ի Աստուածածնայ տօնէն մի քանի
օր առաջ՝ Նիկոյ կիրճիներուն գիւղը մեկ-
նած էր՝ իր սովորական առեւտրական գոր-
ծերով, և պէտք էր տօնին նախօրը օրը գառ-

նալ: Այդ օրը հասաւ. զեռ արեւը մարը
լմամբ՝ կարապետն ու Պօղոսիկ իրենց հի-
ւանդ մայրիկէն կը բաժնուէին հօրերուն ընդ-
առաջ եղնիւս համար: Նուարդը պատուհա-
նէն կը կրկնէր իր եղբայրներուն որ հայ-
րիկին իրեն խոստացած ընծաները ձեռքէն
չառնուն. նա նոյն բաները կրկնեց, երեքնեց
մինչեւ որ ալ չտեսնուեցան անոնք:

Այդ օրը սակայն ողբի ու արցունքի օր
մ'էր Մ... գիւղացուց համար. նոյն առա-
ւօտ երեք հարիւր զինուած կիրճիներ՝ եկած
էին խաչիկին հայրենիքը ջարդելու ու աւերե-
լու. նոյն օրը Մ... գիւղի գրեթէ բոլոր էրիկ
մարդիկ և երիտասարդները սպաննուեցան և
շատերը քնոյ մէջ . . .

Պատճառը պարզ էր. բանի մ'օր առաջ
կիրճիներուն գիւղացիսը հայ լազերուն եղ-
նիքը կ'ուզէր առնուլ. իրբեւ թէ իր ապրանքն
ըլլար: Այդպիսի յափշտակութիւններ սովո-
րական եղած էին. սակայն այս անգամ այս
կ'ըլլայ անսովորը՝ որ լազերէն մէկը կը
յանդգնի գնդակով մը վիթխարի մարդը դե-
տին ձգել: Այդ գիւղացիսին վրէժը կը լու-
ծուի երբ Մ... գիւղը կը ջարդուի:

Ջարդը երբ վերջացաւ՝ խիստ պատուէր
մը տրուեցաւ իրական սեփն՝ « տուներէն
չեցնել չուպաննուելու համար»: Այդ պատուէրը
այնքան հուսադրամութեամբ պահեց երկչոտ
սեռը՝ որ ոչ մէկը չէր յանդգնի պատուհա-
նէն իսկ գլուխ դուրս հանել:

Նոյն օրը Մ... գիւղին շուրջը անցուցին
կիրճիները, և իրիկուան պէմ իրենց տունները
մեկնեցան:

Շատ քիչ հեռացած էին Մ... գիւղէն՝ երբ
ձիու մը արփիւնը անշարժ կեցուց մի քանի
կիրճիներ.

— Այի, բաւ մէկը, հոս մօտէն կու
գայ ձիու մը քայլուածքին ձայնը:

— Սպասե՛ք. եթէ կողակածաւոր անձ մ'է՛
ա՜հ հրացանու. ըսաւ և պատրաստեց զայն:

Քիչ վիշել, թուփերու ետեւէն սպիտակ ձի
մ'երեւցաւ, և քաջ ու զինուած մարդ մը
անոր վրայ, որ իր խորիտ նայուածքով կար-
ծեռ բնութեան կիրճերը ու սոսկալի քոսա-
րանները կ'ուզէր վախցնել.

— Նիկոն է. փսփսաց մէկը:

— Խեղճ Նիկոյ, ա՛հ, ի՛նչ բարի մարդ է :

— Ե՛ս ալ շատ բարիք գտած եմ իրմէ .

մեղք որ այս րոպէիս մեզի կը հանդիպի :

— Այսպիսի վայրկեաններուն մարդու մը բարութիւնը չի փնտռուիր :

— Իրաւունք ունիս . կը բաւէ որ Պ... գիւղի բնակիչ մ'է . ապահով Մ... գիւղի քովէն անցած է և մեր ըրած ջարդը իմացած :

— Ապահով հիմայ Պ... գիւղը լուր պիտի տանի :

Այս խօսակցութիւններով կը փսփսային՝ երբ Նիկոն բաւական մօտեցաւ և իր դիմաց գտաւ զինուած Կիւրճինքուն խումբ մը : Արին քրտնեցաւ . զիմացը ութը զինուած թշնամի կար , մինչդեռ իր րեկովիքը վեց զնտակ ունէր :

— Կրակ, ըսաւ Կիւրճինքնէն մէկը :

Բայց առաջին անգամ ինքը գետին ինկաւ : Սակայն մի և նոյն վայրկենին հրացաններու շաշինը լոց և արձագանդը համբոյ՝ թէ քանի՜ գնդակ ուղղուած էր...

Նիկոն գետին ընկաւ :

Մէկը մօտեցաւ անոր .

— Մեռած է, հարցուց ուրիշ մը :

— Ձէ՛ գեռ . աչքերը բաց են, ինծի կը նայի . օգնութիւն կ'ուզէ :

— Մեղք է... բարի մարդ մը կը սպաննենք, ըսաւ ուրիշ մը : Այդ վայրկենին՝ կաղալով մէկը կը մօտենար Նիկոյին : Դա՛ Նիկոյէն վիրաւորուած Կիւրճին էր :

Նիկոյ աչքերն անոր դարձուց ցաւակցութեան նայուածքով :

— Օգնութիւն կ'ուզես . ահա քեզի հաւուած մը, հանդիսա քնացիր . ըսաւ , և քանի մը հարուածներով Նիկոյին զուլճը կտրեց և թուփի մը մէջ նետեց : Նիկոյին մարմինը կտոր կտոր ըրին ճամբուն վրայ և շտապեցին իրենց ընկերներուն հասնելու :

— Ձին պիտի թողնուի :

— Ի՛նչ պիտի ընենք . կրնայ զմեզ մատնել, ձգենք, ըսաւ ուրիշ մը, և անհետացան : Քառորդ մը վերջ ուրիշ ձիաւոր մը կ'անցնէր այդ ճանապարհին վրայէն . մեղմ երգ մը մրմնջելով և զմայլած պայծառ երկնքին և հրդեհուող արեւմուտքին վրայ : Ձին կանդ

առաւ տեղ մը . ձիաւորը առանց առջեւը նայելու կը մտրակէր զայն, բայց ան նորէն քայլ մ'իսկ չառաւ, և այս անգամ կտտաւ զած, առջեի ոտքերը վեր բարձրացուց և խրինջեց :

Ձիաւորը սթափելով՝ ճանապարհին վրայ նայեցաւ ու սոսկումով տեսաւ իր առջեւ աւրիւթաթախ կտոր կտոր եղած մարդ մը . զլուխը չկար որ զայն ճանչնար : Այդ միջոցին ձի մը կը խրինջէր մօտի գաշտին մէջ . ճանցաւ սպիտակ ձին, և ապահով՝ սպաննուողը իր հայրենակիցը, իր Նիկոյ բարեկամը պիտի ըլլար : Ահաբեկած նա հազիւ կրցաւ Նիկոյին ձին առնուլ և Պ... գիւղը դիմել առանց ետեւը նայելու :

Պ... գիւղին մօտեցած էր անցորդը Յովհաննէս : Ճամբուն եղբրքը թուփի մը տակ՝ երկու ղէմքեր նշմարեց . չճանցաւ զանոնք, բայց գուշակեց թէ Նիկոյին որդիքը պէտք էին ըլլալ :

— Պօղոսիկ, կ'ըսէր Կարապետ , ձիու մը ոտնաձայնը կը լսես :

— Այո՛ . քիչ մը հեռուն ճերմակ ձի մը կը նշմարեմ . մեր հայրիկը՝ պիտի ըլլայ : Սպասեցին պատանիները . անցորդը, որուն ականջին հասան այս խօսքերը՝ չկրցաւ արցունքը բռնել , և ո՛ր է կասկած մը չտալու համար՝ մարակեց ձին, անցաւ անոնց առջեւն սա խօսքերը լսելով .

— Ձէ եղբայր, հայրիկը չէ . . .

Գիշերը յառաջեց . բոլոր անցորդները և աշխատաւորները իրենց տունները մեկնեցան . և գեռ Կարապետ ու Պօղոսիկ այդ մի և նոյն թուփին տակ նստած՝ իրենց հօրը կը սպասեն : Լուսնիւնը տիրած է չորս կողմ . միայն երբեք հեռուէն շնագայլերու ձայները անոր խորհրդաւորութիւնը կ'արատաւորեն իրենց ահարկու ոռնաշներով . անոնց կը միանայ խոր և միակերպ ձայնը՝ որ իրենց գիւղէն կ'իջնէ և զարնուելով դիմացի լեռներուն՝ իրենց կը վերադառնայ մեղմացած . այդ ձայնի կոյտին մէջ շփոթուած է լացը , ոգը , խնդումը :

Կարապետ և Պօղոսիկ, այդ խորհրդաւոր տեսարանին առջեւ համարացած՝ հեռուն կ'ուղղեն ականջներն . հեռուն որքան որ կրնան ,

ձիու մը արոփիւնը լսելու համար. բայց հեռուն ուրիշ բան չի լսուիր՝ բայց եմէլ ուրիշ ողբեր՝ զորս լալկան առու մը կը հնչեցնէ։

— Հայրիկը արդեօք հիմայ անցած այդ ձորէն. կ'ըսէր Կարապետ յոյսի աղօա ուրախութեան մէջ։

Կ'անցնէր քառսրդ մը, կէս ժամ մը. հայրիկը պէտք էր հասած ըլլալ, պէտք էին իրենց ձիու արոփիւնը լսել. սակայն պաղ ու անզղայ լռութիւնը՝ կը գողնար իրենց զէմքի խաբէական ժպիտը և սրտի բերկրանքը։

Փանի մը վայրկեան վերջ՝ ձիու մը արոփիւնը կը հասնէր։

— Այս անգամ ապահով հայրիկն է որ կու գայ, ըսաւ Կարապետ։

Երկուքն ալ շունչերին բռնեցին՝ որ չըլլայ թէ խարուած ըլլան. ձայնը կը սաստկանար մտնելուով. սպասող պատանիներուն բերկրանքը կ'աւելնար, որոնք աչքերին յառած էին ճանապարհին երեւցած վերջին կէտը։ Հոն վերջապէս ձի մը երեւցաւ. բայց ան սեւ էր. սրտերնին սեւցաւ։

— Եղբայր, նորէն հայրիկը չէ, ըսաւ Պողոսիկ՝ լեցուած աչքերով. և լուսնակի լուսոյն սակ փայլիլեցան արցունքի կաթիլներ, որոնք կ'իյնային Կարապետին և Պողոսիկին աչքերէն, բայց իրենց սրտերէն քամուած։

— Պողոսիկ, ըսաւ Կարապետ գողգողացող ձայնով. ժամանակն անցաւ. շշնկոց մ'ալ չի լսուիր, տուն դառնանք, թերեւս վաղը պիտի գայ. — և ոտքի ելան ու ձեռք ձեռքի առած առն գիմեցին։

Այն վառվռուն ու ժպտուն զէմքերը, որ քանի մը ժամ առաջ կարծես տրեւտուքին հետ կը մրցէին՝ հիմայ անտեղ տխուր են և արցունքներով թրջուած։ Տխուր էին աւտոնք, վասն զի իրենց ականջին հասած էր նոյն օրերուն եղած ժողովրդեան խօսակցութիւնը — ջարդի մասին — որ նոյն իսկ իրենց մանկական մտքին տխուր գուշակութիւններ կը ներշնչէր։

Երկուք երեւցած ճանապարհը կ'արեցին։ Հասան, վերջապէս հասան... Հեռուն եւրեւցաւ իրենց տունը. պատուհանէն կ'երեւէր

կանթեղը. անոր լոյսը սովորականէն աւելի մեծ էր. կարծես ան ալ Նիկոյին կը սպասէր...։

Պատուհանին դիմաց նստած տեսնան իրենց բոլորը, որ աչքերը փողցնին՝ իր հայրիկին գալուտին կը սպասէր, հիւանդ մօրը աւետին մը տալու համար։

Ո՛հ, ինչ տաժանելի վայրկեան մ'էր որ ալէկոծեալ ճանապարհի մը յաջորդեց։ Երկու եղբայրները « Դուն գուրը դարկ, դուն գուրը դարկ » կը թախանձէին իրարու։

Կարապետը գրան կը մօտենար զարնելու համար որ բանան. բայց անոր թափը կարծես հրաշքի երկաթ մ'էր, կարծես պատանին իր ձեռքին այրուիլը կը զգար. և սոսկումով մը ետ կը քաշուէր։ — Ի՞նչպէս զարնել. ի՞նչպէս իրենց հիւանդ մօր երեւնալ առանց հայրիկին։ Չորրորդ անգամուն ալ սիրտ ըրաւ և հազիւ թէ զարկաւ՝ իրենց բոլորիկին ձայնը լուսեցաւ որ կ'ըսէր։

— Մայրիկ, ահա հայրիկը. վաղը տօն է, պիտի առողջանան այնպէս չէ՞ մայրիկ։

— Կ'առողջանամ, Նուարդ. գնա՛ շուտով գուրը բաց՝ որ հայրիկը չըսուպտէ, ըսաւ հիւանդը։ Եւ աղջիկը վար իջաւ գուրը բանալու։

Սակայն հոն չկար հայրիկը, չկար իրենց ձին. Նուարդին դիմաց ելան երկու պատանիներ ցուրտ նայուածքով, որոնք, այո՛, իրեն եղբայրներն էին. բայց քանի որ անոնց հետ չկար հայրիկը՝ այդ վայրկեանին անոնք մարդասպանէ մը աւելի ատելի էին իրեն համար...։

Նոյն գիշերը Նիկոյին տանը մէջ գաղտնի ողբ մը կար. հիւանդ մայրը անկողնոյ մէջ կը հնկեկար. և իր թափած արցունքները չէր ուզեր սրդիքներուն ցուցնել։

*
*

Երկրորդ օրը կիրակի, իրիկուան գէմ, քսանի չափ երիտասարդներ, ամէնքն ալ զիւնուած կը մեկնէին Պ... գիւղէն։ Ատոնց մէջ էր Խաչիկն ալ, Նիկոյին հոգեզաւակը։ Բաւական հեռացած էին Պ... գիւղէն՝ երբ երիտասարդներէն մէկը՝ Միհրան, Խաչիկին երկու պատանիներ ցրցուց, որոնք գլուխ

գլխի տուած՝ մտածկոտ կեցած էին լուսին-
կային նուազ և ճնշող լուսոյն տակ :

— Խուշիկ, տէս, եղբայրներդ են. խեղճ
աղաքներ, իրենց * ճօրը կը սպասեն դեռ .
մինչդեռ մենք անոր մարմինը բերելու կ'եր-
թանք :

Այդ փոքրիկ խումբը գրեթէ մէկ ժամուան
մէջ կորեց երկու ժամուան ճանապարհը .
ալ յոյնած էին . և լուսինը արդէն անհե-
տացաւ երբ Մ... գիւղին քովիւր Հառան .
ու սեւ խաւարը եկաւ ծածկելու ամէն ինչ,
նաեւ Նիկոլին մարմինը :

— Անկարելի պիտի ըլլայ այս մթու-
թեան մէջ գտնել Նիկոլին մարմինը, ըսաւ
երկուսն մեկի ծանօթ Յովհաննէսը, Հոս
մօտերնիս է Մ... գիւղը. կարելի չէ արգօք
գիշերը Հոն անցնել, և առաւօտ՝ արշալուսոյն
տակ փնտռել անոր մարմինը :

— Լաւ ըսիր. բայց գեղացիները կը խոռ-
վենք. արդէն լսածիս Համեմատ վախի մէջ
են անոնք. օրէ օր կը սպասեն որ կիւրճի-
ները վրէժ պիտի լուծեն :

— Ինչ վրէժ Հարցուց ուրիշ մը :

— Չէ՛ր լուած . քանի մը Հայ լազեր՝
կիւրճի գիւղապետը սպաննած են :

— Աճապարենք, ըսաւ Յովհաննէս՝ կարե-
լով անոնց խօսակցութիւնը, քանի որ գեռ
անոնք չեն քնացած՝ երթանք այդ Հերատէր
ժողովուրդին հիւր ըլլալու :

Ամէնքը Հառանեցան, և Հինգ տասը վայր-
կենէն Մ... գիւղը մտան :

Քսան երիտասարդներն ալ գիւղին մէջ
մէկ մէկ առնէն ցրուեցան : Ամէնքն ալ մէկ
գիշերուան մէջ դարաւոր պատմութիւններ
ունեցան . ամէնքն ալ տէւօր, կարծես գե-
րեզմաններու մէջ իրադրածաւած :

Երիտասարդներէն մին՝ Միհրանը, դրան
մը զարաւա որ բանան . լուսթիւն էր . ոչ
մէկ պատասխան չընդունեցաւ և ներսն ալ
կայծ մ'իսկ լոյս չկար : Իր մօտ տան մը
երկրէին վրայ նուազ լոյս մը նշմարեց, և
ոկսաւ նոյն տանը դրան զարնել : Հոն ալ
ոչ մէկ պատասխան չընդունեցաւ . ախուր
լուսթիւն մը իր միաքը տանջեց : Կրկին զար-
կաւ դրան և աւելի ուժով : Այս անգամ դրան
ձեղքէն նշմարեց աղջիկ մը՝ տաններկու —

տանընդուր տարեկան, որ իւղէ ճրագ մը ձեռ-
քը՝ զողգոջուն քայլերով դուր բանալու կու
գար : Աղջիկը մօտեցած էր դրան, բայց զայն
բանալու զանդաղեցաւ, մինչեւ որ Միհրան
երրորդ անգամ մ'ալ զարկաւ աւելի ուժով :
Այն ատեն աղջիկը խաչակնքեց, կարծես
մահուան գիմաց կամ կախաղանի մը առջեւ
ըլլար, ու կամոցուկ մը զուրը բացաւ : Իր
գիմաց զինուած երիտասարդ մը տեսնելով՝
երէկուան ջարդող կիւրճիներէն մէկը կար-
ծեց . « Ա՛հ, կիւրճի մ'է » ըսաւ և զուր
այնպէս ուժով փակեց՝ որ միայ մէջ մնաց .
ձեռքի ճրագը մարեցաւ :

Փոքրիկը ահաբեկած ներս վազեց : Ան-
ծանօթին սա խօսքերը զինքը կեցուցին .

— Մի՛ վախնար աղջիկ . եղբայրդ եմ.
զուրը բաց :

— Իմ եղբայրս Հոռ սպաննուած է . և
ուրիշ մ'ալ զոր չեմ ճաննար կուրսուած,
ըսաւ աղջիկը . բայց այս անգամ իր շեշ-
տերուն մէջ երկուզ չկար. նա աղաճով էր
որ նորեկ հիւրը հայ էր :

Հ. Մ. ՊՈՏՈՒԲԵԱՆ

ՎԵՐՅԱՆ յԱՅՈՒԴԱՐԱՆ

ՀԱՅ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՈՐԵԱՑ, (1906, թիւ 1) :

Հ. Յ. Տ. Յայտնութեան գրոց Հին Թարգ-
մանութեան նոր Հրատարակութեան վրայ
տեղեկութիւններ կու տայ : Անելի Հետաքրք-
րական պիտի ըլլայ յաջորդ յօդուածը՝ զոր
գրել կը խօստանայ, յորում քննութեան պի-
տի անուի Լամբրոնիդէսի և Հին Թարգ-
մանութիւնը . Յօդուածին շարժառիթ եղած
է Գոնիքի մէկ նամակը՝ ուսկից կարեւոր
կէտերը Թարգմանելով մէջ կը բերէ : Անգղիա-
ցի Հայագէտի թուղթին շատ հետաքրքրա-
կան կտորն այն է՝ որ նա յօդուած մը գրած
է յՈրագրի Առաջնադասական Ռամանց
(Journal of theological studies) նիւթ
ունենալով Յովնեղոսի « Յաղագս պատե-